

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ХОДЖАЯН Алла Рубенівна

УДК 338.012:338.2

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУРНО-ГАЛУЗЕВИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

**Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Чернігів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному науково-дослідному інституті інформатизації та моделювання економіки Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Лопушняк Галина Степанівна,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри управління персоналом
та економіки праці.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
Кіндзерський Юрій Вікторович,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
провідний науковий співробітник відділу економічного
зростання та структурних змін в економіці;

доктор економічних наук, професор
Прушківська Емілія Василівна,
Національний університет «Запорізька політехніка»
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин.

Захист відбудеться „27” грудня 2019 р. о 10³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 79.051.04 у Чернігівському національному технологічному університеті за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95, ауд. 318.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Чернігівського національного технологічного університету за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Автореферат розісланий „26” листопада 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

В. В. Виговська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Посилення процесів глобалізації та науково-технічного прогресу зумовлюють докорінні зміни в основних тенденціях розвитку світового господарства й актуалізують зміни в економічному устрої багатьох держав, зокрема й України, де досі залишається невирішеною проблема якісного оновлення постадміністративної економічної системи. Незважаючи на низку позитивних зрушень у період ринкових трансформацій, національній економіці України досі притаманні суттєві структурні диспропорції, які зумовлюють високу вразливість економічної системи до екзогенних кризових явищ та призводять до стагнації її виробничого й людського потенціалу. За таких умов системні структурні реформи в економіці залишаються стратегічним напрямом державної політики та є необхідним імперативом європейської інтеграції України та надходження зовнішніх фінансових ресурсів. Це вимагає формування і практичної реалізації економічної політики, орієнтованої на оптимізацію структурно-галузевих пропорцій у національному господарському комплексі через раціональне поєднання важелів державного регулювання та ринкових механізмів. При цьому актуалізуються питання наукового обґрунтування вибору конкретних інструментів регуляторного впливу держави, ролі та значення уряду в регулюванні структурних трансформацій, забезпечення інституційного розвитку в контексті втілення ефективної структурної політики тощо. Усе це визначає необхідність формування цілісного організаційно-економічного механізму проведення повномасштабної структурної перебудови на національному рівні.

Актуальні проблеми забезпечення ефективного державного регулювання структурно-галузевих трансформацій національної економіки знайшли відображення в наукових доробках багатьох вітчизняних учених-економістів. Серед них, зокрема, такі: В. Андрійчук, Г. Башнянин, С. Біла, В. Бодров, І. Бураковський, А. Васіна, В. Геєць, О. Гонта, А. Дука, С. Єрохін, Ю. Кіндзерський, В. Ковальчук, О. Луцків, А. Мазаракі, Т. Мельник, В. Новицький, О. Пелех, Ю. Пилипенко, О. Пирог, Е. Прушківська, А. Роговий, Т. Романова, В. Савченко, В. Сіденко, Н. Скірка, О. Черненко, Л. Шинкарук, С. Штефан, Б. Щукін та інші. Серед закордонних дослідників проблеми оптимізації економічної структури регуляторними заходами держави вивчали: К. Андерстіг, Ф. Баррі, С. Басу, Д. Брезніц, Ф. Гадамо, М. Дас, А. Лавопа, В. Леонтєв, Д. Невен, Г. Сандерсон, С. Тхакур, Дж. Феліп, Дж. Ферраз, Р. Хаусманн та інші.

Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних і закордонних учених із зазначеної проблеми, необхідно констатувати, що в науковій літературі майже не представлено результатів досліджень щодо обґрунтування критеріїв вибору галузево-секторальних пріоритетів структурної перебудови економіки України на сучасному етапі, а також комплексу відповідних заходів структурної політики, які забезпечать усунення найбільших бар'єрів на шляху трансформаційних зрушень, сприятимуть активізації найпродуктивніших секторів вітчизняного господарства й відповідатимуть принципам і нормам міжнародних зобов'язань України у сфері державного втручання в економіку. Актуальність цих проблем, їх недостатня теоретико-методологічна розробка

обумовили вибір теми, мети та постановку завдань дослідження, логіку і спрямованість дисертаційної роботи, її практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів наукових досліджень Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки за темами: «Актуальні проблеми системи державного регулювання економіки» (№ ДР 0116U008705), у межах якої автором обґрунтовано критеріальні підходи до вибору пріоритетів державної стратегії структурної перебудови економіки України та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення інструментарію державного регулювання структурних перетворень в економіці України; «Прогнозування основних показників економічного і соціального розвитку міста Києва на 2018–2020 роки» (№ ДР 0118U003739), у межах якої автором досліджено тенденції галузевого та технологічного зрізів структурних змін м. Києва та надано рекомендації щодо оптимізації структури економіки міста.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в поглибленні теоретико-методичних положень та обґрунтуванні науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності державного регулювання структурно-галузевих трансформацій національної економіки для забезпечення економічного зростання країни.

Для досягнення поставленої мети сформульовано та вирішено такі завдання:

- розкрити сутнісний зміст та роль структурних трансформацій у розбудові національної економіки;
- розвинути теоретичні підходи до структурування національних економічних систем та виявити змістовні характеристики державного впливу на структурні зміни в таких системах;
- узагальнити методичні підходи до оцінювання макроекономічних структурних трансформацій;
- проаналізувати структурну характеристику розвитку вітчизняної економіки;
- дослідити світову практику структурно-галузевих трансформацій національних економічних систем;
- надати оцінку ефективності державного регулювання оптимізації структурно-галузевих пропорцій економіки України;
- сформулювати концептуальні засади державної структурної політики в Україні;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети структурних змін у вітчизняній економіці;
- запропонувати науково-методичний підхід до моделювання впливу структурних зрушень на економічну динаміку в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси структурно-галузевих трансформацій у національній економіці.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, науково-методичні та організаційно-практичні аспекти державного регулювання структурно-галузевих трансформацій національної економіки.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано низку загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання об'єктивної природи економічних явищ і структурних змін, зокрема: структурний, системний і діалектичний методи – для визначення економічної сутності структурної політики як системоутворюючого елемента регулювання розвитку національної економіки (п. 1.1); метод ретроспективного аналізу – у процесі дослідження генезису теорій структурних трансформацій економічної системи (п. 1.2); методи кількісного аналізу, індукції і дедукції – при визначенні методичних підходів до оцінювання ефективності макроекономічних структурних трансформацій (п. 1.3); методи компаративного та статистичного аналізу – під час дослідження світового й вітчизняного досвіду реалізації державної політики з оптимізації структурно-галузевих пропорцій в економіці (п. 2.2, 2.3); метод системно-структурного аналізу – для визначення пріоритетних напрямів та формуванні концептуальних підходів реалізації державної структурної політики в Україні (п. 3.1, 3.2); методи економіко-математичного моделювання з використанням прикладної моделі загальної рівноваги GTAP – для розрахунку економічних ефектів від запропонованих заходів активізації структурної політики в Україні (п. 3.3). Графічний і табличний методи використовуються в усіх розділах дисертації для компактного, наочного викладу теоретичного й фактичного матеріалу.

Інформаційна база дослідження охоплює законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування та реалізації державної структурної політики; статистичні та аналітичні матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства фінансів України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України; аналітичні публікації Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), Організації ООН з промислового розвитку (ЮНІДО), Світового банку; аналітичні доповіді Національного інституту стратегічних досліджень; публікації у фахових виданнях України та виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах; матеріали міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, монографії та інші наукові праці вітчизняних і закордонних учених.

Наукова новизна отриманих результатів. Основними положеннями, що відображають новизну та виносяться на захист, є такі:

удосконалено:

- концептуальні засади формування політики структурної перебудови економіки України, які, на відміну від наявних підходів, передбачають дотримання принципу мультикритеріальності у визначенні пріоритетних галузево-секторальних напрямів і заходів державної підтримки для цілей подолання ключових диспропорцій у системі вітчизняного господарства (надмірного рівня енергоємності валового внутрішнього продукту та високої частки сировинних товарів у структурі виробництва й експорту) та забезпечення подальшої інноваційної модернізації економіки на основі новітніх технологічних укладів. Це стало науковим підґрунтям для окреслення контурів організаційно-економічного механізму структурної політики держави через комплекс регуляторних та інституційних заходів у торговельно-промисловій, науково-технічній, інвестиційній та фінансово-кредитній сферах, орієнтованих на

розвиток найбільш ефективних видів економічної діяльності з метою становлення структури економіки, адекватної сучасним світовим імперативам забезпечення високого рівня суспільного добробуту та конкурентоспроможності національної економіки на міжнародній арені;

- методичний підхід до економіко-математичного моделювання впливу заходів структурної політики на розвиток національного господарства в середньостроковому періоді, який, на відміну від наявних практик використання таблиць міжгалузевого балансу «витрати-випуск», передбачає застосування прикладної моделі загальної рівноваги GTAP, яка містить ширший масив даних про ринок факторів виробництва, імпорт проміжної продукції, податкові надходження, інвестиції, заощадження, амортизаційні відрахування, урядові витрати й оперує показниками еластичності для врахування специфіки реакції економічних агентів на зміни в рівновазі попиту та пропозиції. Це надало змогу деталізувати й уточнити кількісну оцінку економічних ефектів від реалізації низки заходів державної структурної політики (звільнення від сплати мит на імпорт інноваційного обладнання, пільгове кредитування і страхування експорту, спрощення процедур торгівлі, розширення податкових преференцій для резидентів індустріальних парків) на галузевому та макрорівні, а також дослідити вплив цих ефектів на динаміку соціально-економічного розвитку й добробут населення;

- науково-методичний підхід до оцінювання ефективності галузево-структурних трансформацій у національній економіці, що на відміну від наявних підходів передбачає поєднання індексного методу інтегральної оцінки структурних зрушень (на основі індексу Салаї, коефіцієнта Гатєва, індексу Рябцева), компаративного аналізу наявної структури економіки, її тенденцій з еталонними індикаторами рівноважного стану такої структури та її динамічних зрушень, а також оцінки ефективності державного регулювання структурними змінами через визначення співвідношень між їх темпами та динамікою ключових макроекономічних показників. Це дозволило ідентифікувати низький рівень стійкості вітчизняної економіки до кризових викликів екзогенного й ендогенного характеру, а також обґрунтувати властиву їй інертність структурних змін, що ускладнює можливість радикальної трансформації галузево-структурних співвідношень у стислі терміни;

дістали подальшого розвитку:

- наукові пояснення множини та наслідків диспропорцій у функціонуванні національної економіки за рахунок визначення ключових тенденцій структурного розвитку економіки України в галузевому, відтворювальному, зовнішньоекономічному та науково-технологічному вимірах, завдяки чому виявлено й аргументовано процеси завчасної деіндустріалізації вітчизняного господарства, які призводять до зменшення стимулів до інвестування в промисловість, скорочення зайнятості у високотехнологічних галузях, примітивізації виробничого комплексу, зниження ефективності зовнішньоторговельних відносин та безперспективного формату залучення країни в систему міжнародного поділу праці. Зокрема, встановлено, що за наявного в Україні ступеня деформації економіки вплив виключно ринкових механізмів нездатний вивести країну на траєкторію позитивних структурних

трансформацій, що визначає імператив застосування комплексу заходів структурної політики держави;

- систематизація міжнародного досвіду щодо втілення ефективної практики структурно-галузевих трансформацій у національних економіках, що, на відміну від наявних напрацювань, ґрунтується на засадничих відмінностях у підходах до формування державної політики структурної перебудови залежно від досягнутого рівня розвитку країни та можливостей застосовувати якнайширший інструментарій для реалізації актуальних зрушень. Це дозволило узагальнити найбільш релевантні для українських реалій, успішно застосовані у світі інструменти й заходи державного регуляторного впливу на процеси структурних змін в економічній системі за такими напрямками, як фінансова підтримка структурних зрушень, організація стратегічного виробництва державними підприємствами, формування попиту через публічні закупівлі, сприяння інноваційній активності підприємств через субсидування НДДКР та створення індустріальних парків, активний розвиток ринкової інфраструктури, конкурентного середовища та системи освіти тощо;

- наукові положення структурування національного господарства за рахунок введення в систему базових принципів, на яких ґрунтується системно-структурний підхід до аналізу структурних пропорцій (цілісності, ієрархічності, системності, структурності), принципу стійкості. Це дало змогу обґрунтувати й інтегрувати критерії раціональності пропорцій та оптимальності співвідношень у процес дослідження структуроутворюючих чинників внутрішнього і зовнішнього характеру, а також визначити сутнісну характеристику та механізми забезпечення стійкості економіки (на рівні макроекономічної і фінансової підсистем) як упорядкованої динамічної поліструктурної системи з множинністю параметрів структурування;

- класифікація теорій структурних трансформацій як наукового базису державного регулювання структурних перетворень у національній економіці з виокремленням: теорій економічного зростання, теорій відтворювальної, технологічної, галузевої, інституційної та регіональної структури, теорій глобальних трансформацій. Це дозволило обґрунтувати й охарактеризувати діалектичний взаємозв'язок і взаємозалежність між природою і якістю економічного зростання та структурними чинниками, які його продукують (технологічний розвиток, галузеві трансформації, інституційні зрушення, відтворювальні пропорції тощо), а також специфіку зворотного впливу економічного зростання на структурні зміни в ринкових умовах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наведені в роботі положення рекомендаційного характеру доведені до рівня конкретних пропозицій та можуть бути використані в системі державних органів виконавчої влади, які відповідають за формування стратегічних програмних засад структурної перебудови вітчизняної економіки та реалізацію їхніх положень у промисловій, науково-технологічній, зовнішньоекономічній, інвестиційній та інших сферах державного управління.

Результати дисертаційного дослідження, які мають прикладний характер, було використано в діяльності:

- Управління економічного співробітництва Міністерства закордонних справ України (довідка від 20.05.2019 № 07/042) як наукове підґрунтя при розробці засад зовнішньої політики України;

- Східноєвропейського центру фундаментальних досліджень (довідка від 20.07.2019 № 039-2019) у науковій і навчальній програмі «Макроекономіка, структурні реформи, торгівельна і інвестиційна глобальна практика: еволюція та перспективи» та при підготовці науково-практичного звіту на тему «Міжнародна практика структурних реформ»;

- Київської міської державної адміністрації (довідка від 14.05.2018 № 07/051) при розробці Програми економічного і соціального розвитку м. Києва на 2018-2020 рр.;

- Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України в процесі підготовки науково-дослідної теми Інституту «Актуальні проблеми вдосконалення системи державного регулювання економіки України» № ДР 0115U004497 (довідка від 26.08.2015 № 1/223).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові результати та пропозиції, що містяться в роботі, одержані автором особисто й викладені в опублікованих працях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дисертаційної роботи доповідались, обговорювались і отримали схвальну оцінку на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Інвестиційні та інноваційні складові розвитку внутрішнього ринку України в умовах глобалізації» (м. Київ, 5-6 листопада 2009 р. Організатор – Київський національний університет імені Тараса Шевченка); «Шевченківська весна: Економіка» (м. Київ, 2010 р. Організатор – Київський національний університет імені Тараса Шевченка); «Шевченківська весна: Економіка» (м. Київ, 2011 р. Організатор – Київський національний університет імені Тараса Шевченка); «Роль науки у формуванні сучасної моделі державного регулювання економіки» (м. Київ, 4 червня 2015 р. Організатор – Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України); «Виклики глобалізації ХХ ст. та стратегія соціально-економічного відродження України» (м. Київ, 24 травня 2015 р. Організатор – Київський національний торговельно-економічний університет); «Взаємодія урядів та національних наукових товариств з міжнародними організаціями щодо розвитку і використання наукових знань спеціалістів» (м. Київ, 19-21 жовтня 2015 р. Організатор – Центр досліджень науково-технічного потенціалу ім. Г. М. Доброва НАН України і історії науки); «Модернізація економіки: виклики і можливості економічного зростання» (м. Київ, 15 лютого 2017 р. Організатор – Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України); «Емерджентність економічних систем у сфері управління суспільним розвитком» (м. Черкаси, 19 квітня 2018 р. Організатор – Східноєвропейський університет економіки і менеджменту); «Сучасні тренди міжнародних економічних відносин» (м. Луцьк, 20-22 вересня 2018 р. Організатор – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки); «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, менеджменту, фінансів та права» (м. Полтава, 26 січня 2019 р. Організатор – Центр фінансово-економічних наукових досліджень).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 15 працях загальним обсягом 12,3 друк. арк., з яких особисто автору належить 11,5 друк. арк., у тому числі: 9 статей у фахових виданнях України обсягом 10,8 друк. арк., зокрема 8 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз, 6 праць – апробаційного характеру обсягом 1,5 друк. арк.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінку. Основний зміст дисертації викладено на 192 сторінках. Робота містить 29 таблиць, 20 рисунків, 7 додатків, розміщених на 15 сторінках. Список використаних джерел налічує 190 найменувань і розміщений на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** розкрито сутність і стан наукового завдання, обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, зазначено мету та завдання дослідження, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, визначено методи дослідження, розкрито наукову новизну одержаних результатів, їхнє практичне значення, вказано, де були апробовані основні положення, теоретичні висновки та результати дослідження.

У першому розділі роботи – **«Теоретичні основи державного регулювання структурно-галузевих трансформацій національної економіки»** – досліджено сутність та значення структурних трансформацій у системі економічних процесів; еволюцію теоретичних підходів до структурування економіки, вибору методів та інструментів регулювання структурних зрушень; обґрунтовано методичні підходи до оцінювання структурних трансформацій на макrorівні.

Виявлено, що дослідження сутності структурних процесів та їхнього впливу на економічну динаміку полягає в розгляді економіки як упорядкованої складної системи з множинністю параметрів структурування, що дає можливість зрозуміти природу, властивості, принципи розвитку соціально-економічної системи суспільства, зв'язок між структурними й динамічними процесами.

Основним методологічним принципом дослідження структурних пропорцій та їх трансформацій в економіці слугує системно-структурний підхід, який ґрунтується на принципах цілісності, ієрархічності, системності, структурності. Зазначені принципи в дисертаційній роботі пропонується доповнити принципом стійкості, відповідно до якого виокремлюють стійкі та нестійкі економічні структури. Поняття «стійкість» відносно економічної системи застосовується для відображення особливостей її динаміки в умовах негативних впливів зовнішнього середовища: здатності до прогресивного розвитку, забезпечення сталого економічного зростання, формування оптимальних макроекономічних пропорцій відтворення, раціонального використання ресурсів, налагодженості механізмів саморегуляції та управління, а також здатності швидко усунути загрози або пристосуватися до існуючих умов. Аналіз складових терміна «стійкість економічної системи» дозволив виокремити характеристики для оцінки ефективності структурних трансформацій у національній економіці: збалансованість макроекономічних пропорцій, інтенсивність споживання

ресурсів, темпи економічного зростання, співвідношення у функціонуванні галузевої, технологічної, відтворювальної, соціальної, територіальної структур, наявність умов для розширеного відтворення тощо.

Встановлено, що державне регулювання структурно-галузевих трансформацій національної економіки являє собою систему заходів, спрямованих на оптимізацію співвідношень між структурними елементами економічної системи країни шляхом формування умов для використання ресурсного потенціалу в більш продуктивних та стійких секторах економіки. У разі відповідного впливу держави на стихійні процеси розвитку ринкової економіки через заходи та інструменти регулювання відбувається структурна перебудова економіки, засаднича відмінність якої полягає в керованості процесу структурних змін.

Аналіз теоретичних підходів до структурування економіки дозволив виділити групи теорій, критерієм типологізації яких можуть слугувати концептуальні підходи до структурування економіки та інструментарій реалізації структурних перетворень. Серед них: теорії економічного зростання (аналізують вплив структурних чинників на динаміку росту економіки), теорії галузевої структури (розглядають переміщення ресурсів у високопродуктивні сектори як джерело економічного розвитку), теорії відтворювальної структури (досліджують пропорції між складовими частинами суспільного виробництва), теорії технологічної структури (обґрунтовують пріоритет технічного прогресу як рушія структурних перетворень та економічного зростання), теорії інституційної структури (досліджують економічний розвиток через призму розподілу за інституційними секторами), теорії регіональної структури (аналізують територіальне розміщення виробництв), а також теорії глобальних трансформацій (висвітлюють причини нерівномірності економічного розвитку окремих країн і регіонів світу та ефективність їх інтеграції у світогосподарський простір).

Різноманітні теоретичні підходи до структурування економіки характеризують економічну систему як поліструктурне утворення, що складається з великої кількості взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих у часі, просторі, системі різних координат компонентів (галузей, технологічних укладів, інституційних секторів). Складноструктурованість національної економіки полягає також у взаємовпливі на процеси економічного розвитку значної кількості структурних чинників, які мають різновекторну спрямованість, визначаючи тим самим широкий спектр структурних трансформацій національної економіки.

Критичне осмислення наявних методичних підходів до оцінювання структурних зрушень дало змогу виділити чотири види кількісного аналізу трансформаційних процесів в економіці: базисний – розрахунок індикаторів маси, швидкості, темпу, інтенсивності структурних змін, що визначають динамічні характеристики в зміні пропорцій між однорідними елементами економічної (під)системи; компаративний – порівняння досліджуваної структури з еталонними значеннями структурних індикаторів згідно з чинними критеріями економічної безпеки, загальноприйнятих міжнародних стандартів або розрахунків середніх величин на базі обраних для порівняння країн чи регіонів світу; інтегральний – обчислення узагальнюючих показників для кількісної та якісної оцінки структурних змін усієї економічної системи (коефіцієнт К. Гатєва, індекси І. Салаї

та В. Рябцева); аналіз ефективності структурної політики – розрахунок показників еластичності, що дають змогу оцінювати взаємозв'язок між швидкістю структурних змін і динамікою макроекономічних показників (ВВП, капіталовкладення, зайнятість). Комплексне застосування вказаних методик дає можливість розкрити сутність та найважливіші тенденції структурних трансформацій економічних систем, що, у свою чергу, дозволяє зробити висновки щодо ефективності державного регулювання структурними змінами економіки.

Поряд з цим у дисертаційній роботі систематизовані концептуальні підходи до структурного аналізу національної економіки, що виділяються залежно від характеру та змісту економічних елементів та/або процесів, зв'язки між якими відображаються в певних пропорціях, зокрема: галузевий, територіальний, зовнішньоекономічний технологічний, інституційний і відтворювальний аналіз структури економіки (рис. 1).

Рис. 1. Характеристика підходів до аналізу структури економіки

Джерело: укладено автором.

Комплексне дослідження трансформаційних змін у національному господарстві також потребує розгляду економічної структури як з боку виробництва, так і з боку розподілу, обміну, споживання створеного продукту; як із позиції підприємств, галузей, регіонів і інших суб'єктів господарювання, так і з позиції окремих економічних факторів та процесів.

У другому розділі дисертаційної роботи – «**Структурні трансформації в економіці України**» – досліджено ключові структурні характеристики розвитку української економіки в галузевому, технологічному, відтворювальному та зовнішньоекономічному вимірах; проаналізовано міжнародний досвід застосування державних регуляторних заходів та механізмів для вдосконалення структури національних господарств; проаналізовано ефективність державного регулювання структурних змін в економіці України.

Аналіз сучасного стану та динаміки структурних зрушень засвідчив наявність суттєвих диспропорцій у галузево-секторальних співвідношеннях економіки України й тенденцій до їх подальшого поглиблення. Насамперед це проявляється в секторі промисловості, де відбулася завчасна деіндустріалізація – стрімке падіння відносних і абсолютних обсягів виробництва в результаті деградації

промислового комплексу країни. У період 2006–2018 рр. частка всієї промисловості в структурі валової доданої вартості України зменшилась з 30,2 до 27,5 %, проте частка переробної промисловості скоротилась з 21,4 до 13,6 %, а видобувної зросла з 4,5 до 7,1 %. Разом з цим чітко окреслилась тенденція до зростання ваги сільського господарства в економіці, частка якого, знизившись з 15,7 до 7,1 % протягом 2001-2007 рр., зросла до 12,1 % у 2018 р. Завчасна деіндустріалізація несе в собі низку викликів для подальшого розвитку вітчизняної економіки: зменшення стимулів до інвестування в промисловість, скорочення зайнятості у високопродуктивних галузях, падіння попиту на продукцію внутрішнього виробництва, а також втрата виробниками можливості використання ефекту економії на масштабах.

Розгортання зазначених явищ послаблює потенціал вітчизняної економіки щодо забезпечення її розширеного відтворення, зокрема частка валового заощадження як основного джерела інвестицій протягом 2001–2018 рр. знизилась з 25,6 до 17,8 % у структурі ВВП України (табл. 1).

Таблиця 1

Показники відтворювальної структури економіки України у 2001–2018 рр.

Показник	2001	2004	2007	2010	2013	2016	2018
Валове нагромадження основного капіталу, % ВВП	21,8	21,1	27,8	18,4	16,4	21,7	18,8
Валове заощадження, % ВВП	25,6	31,8	24,6	18,3	10,0	20,3	17,8 ¹
Валовий прибуток, змішаний дохід, % ВВП	44,3	44,2	39,0	37,9	37,4	47,9	43,1
Частка витрат на оплату праці, % випуску продукції	–	–	–	–	15,3	11,2	11,7 ¹
Чисті інвестиції у нефінансові активи, % ВВП	–	25,9	30,9	17,5	16,3	13,7	13,8 ¹
Податки, пов'язані з виробництвом та імпортом, % ВВП	12,9	9,9	11,7	11,8	12,5	15,5	15,5

¹ дані станом на 2017 рік.

Джерело: розраховано й укладено автором за даними Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>).

Про подальше погіршення передумов для переорієнтації української економіки на позитивну траєкторію структурного розвитку свідчить динаміка частки витрат на НДДКР у ВВП, яка протягом 2003–2018 рр. скоротилась з 1,24 до 0,47 %, у результаті чого (при незмінній питомій вазі підприємств, що впроваджують інновації – 15,6 %) відбулося істотне зменшення інтенсивності та масштабу комерціалізації прикладних інноваційних розробок.

Закономірним результатом глибокої структурної кризи у вітчизняній економіці є неефективна міжнародна спеціалізація України, що пролягає в надмірній та дедалі зростаючій частці сировини та низькотехнологічної продукції в експорті, тоді як в імпорті домінує готова продукція з високим рівнем доданої вартості (табл. 2).

Нееквівалентний зовнішньоторговельний обмін сировини на готову продукцію є абсолютно безперспективним з погляду стратегічного розвитку економіки, оскільки призводить до посилення імпортозалежності, від'ємного сальдо торгового балансу, регулярного девальваційного тиску на національну валюту, макроекономічних шоків, пов'язаних з її знеціненням.

Товарна структура зовнішньої торгівлі України за рівнем обробки у 2001-2017 рр.

Товарні групи	2001	2004	2007	2010	2013	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Експорт</i>							
Сировина	12,2	10,0	8,8	16,1	24,1	30,9	31,2
Проміжна продукція	49,2	55,5	58,9	49,0	44,8	44,1	43,5
Засоби виробництва	13,1	14,0	14,3	14,5	13,7	7,7	7,3
Продукція кінцевого споживання	18,9	19,4	17,2	19,8	16,5	16,8	17,2
Інше ¹	6,6	1,1	0,8	0,6	0,9	0,5	0,8
<i>Імпорт</i>							
Сировина	21,4	23,7	14,7	16,8	10,5	11,0	12,5
Проміжна продукція	17,5	18,7	20,1	20,0	19,4	23,7	22,7
Засоби виробництва	17,8	22,6	25,2	15,6	18,6	22,6	23,0
Продукція кінцевого споживання	40,3	32,3	39,4	46,9	51,1	42,2	41,2
Інше	3,0	2,7	0,6	0,7	0,4	0,5	0,6

¹ інше – товари, що не піддаються класифікації.

Джерело: розраховано автором за даними World Integrated Trade Solutions (<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/UKR/Year/2017/TradeFlow/Export/Partner/WLD/Product/stages-of-processing>).

Встановлено, що у світовій практиці вирішення проблем структурної деформації економічних систем відбувалось за активної участі держави в трансформаційних процесах через політику спрямування людського та ресурсного потенціалу на стратегічні напрями розвитку конкурентоспроможності.

Узагальнення міжнародного досвіду структурно-галузевих трансформацій надало можливість виокремити чотири результативні напрями державного впливу на економіку, зокрема: забезпечення фінансової підтримки структурних зрушень; підтримка виробництва та попиту за пріоритетними видами економічної діяльності; сприяння інноваційній діяльності фірм; розвиток інфраструктури та конкурентного середовища на внутрішньому ринку (рис. 2).

Водночас міжнародний досвід свідчить, що досягнення цілей оптимізації структурної політики потребує узгодження регуляторного інструментарію з наявним рівнем розвитку продуктивних сил в інституційній, технологічній, фінансовій сферах.

Дослідження державного впливу на структурну перебудову вітчизняної економіки дозволило зробити низку висновків, а саме: станом на 2019 р. Україна перебуває на початковому етапі пошуку власної моделі структуризації національної економіки; урядове програмування процесів структурної трансформації вітчизняного господарства є неефективним, оскільки жодна з розроблених програм не була реалізована; у країні не сформовано системи фінансової підтримки структурних зрушень, основним джерелом фінансування структурних змін в економіці залишаються власні кошти підприємств. Інституціональними механізмами структурної політики в Україні можна назвати експортно-кредитне агентство та індустриальні парки. Проте попри ухвалення закону ще у 2016 р., яким передбачена діяльність вітчизняного ЕКА, таке агентство досі не розпочало свою роботу в Україні, а обсяги пільг і преференцій, які надаються резидентам індустриальних парків, є дуже незначними порівняно з тими, які діють у сусідніх країнах.

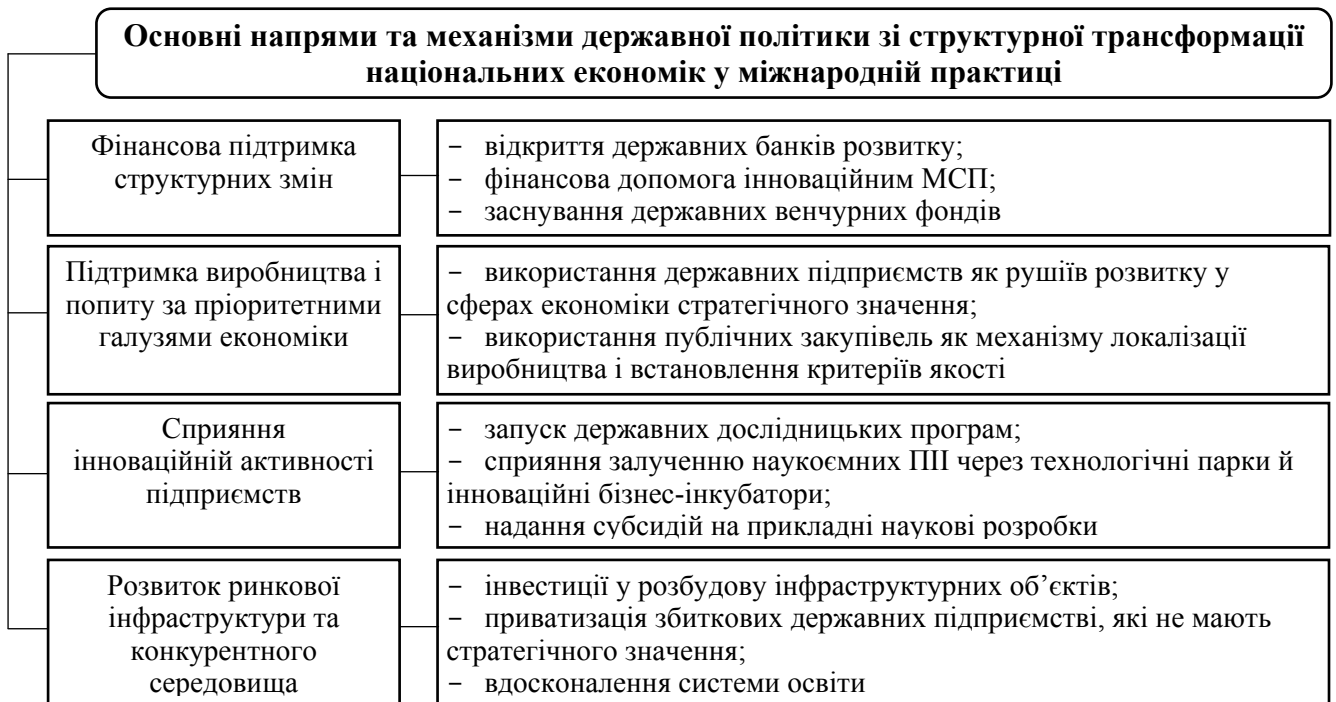

Рис. 2. Найбільш результативні напрями структурної політики держави у практиці зарубіжних країн

Джерело: укладено автором.

Як наслідок, заходи структурної політики застосовуються непослідовно, а отже, недостатньо стимулюють поступальні структурні зміни в промисловому секторі через технічне переоснащення компаній, зменшення енергоємності виробничих процесів.

У третьому розділі – **«Напрями вдосконалення державного регулювання структурно-галузевих трансформацій економіки України»** – надано науково-практичні рекомендації щодо побудови ефективного організаційно-економічного механізму структурної політики в Україні; запропоновано пріоритетні селективні, функціональні та інституціональні заходи структурної перебудови вітчизняної економіки; обґрунтовано критерії визначення перспективних галузевосекторальних напрямів структурних зрушень.

Принципово важливим завданням вітчизняної структурної політики постає органічне поєднання ринкових та державних регуляторних механізмів впливу на структурні зміни шляхом застосування комплексу селективних та функціональних заходів з метою сформувати інноваційну модель розвитку національної економіки на базі високотехнологічних секторів промисловості та послуг, що будуть включені до міжнародних ланцюгів створення доданої вартості через новітні виробничо-господарські та інфраструктурні комплекси.

Ключовим критерієм ефективності механізму державного регулювання структурними зрушеннями повинна стати здатність формувати нові й посилювати наявні позитивні тенденції у змінах структурно-галузевих співвідношень у господарстві, а також запобігати створенню нових і подальшому розгортанню наявних негативних трендів у цій сфері. Дотримання всіх критеріїв ефективності при виконанні завдань державного регулювання структурними змінами в Україні потребує формування цілісного організаційно-економічного механізму структурної політики, що охоплює систему взаємоузгоджених та взаємодоповнюючих принципів, функціональних напрямів, методів формування і реалізації, інструментів державного регуляторного впливу (рис. 3).

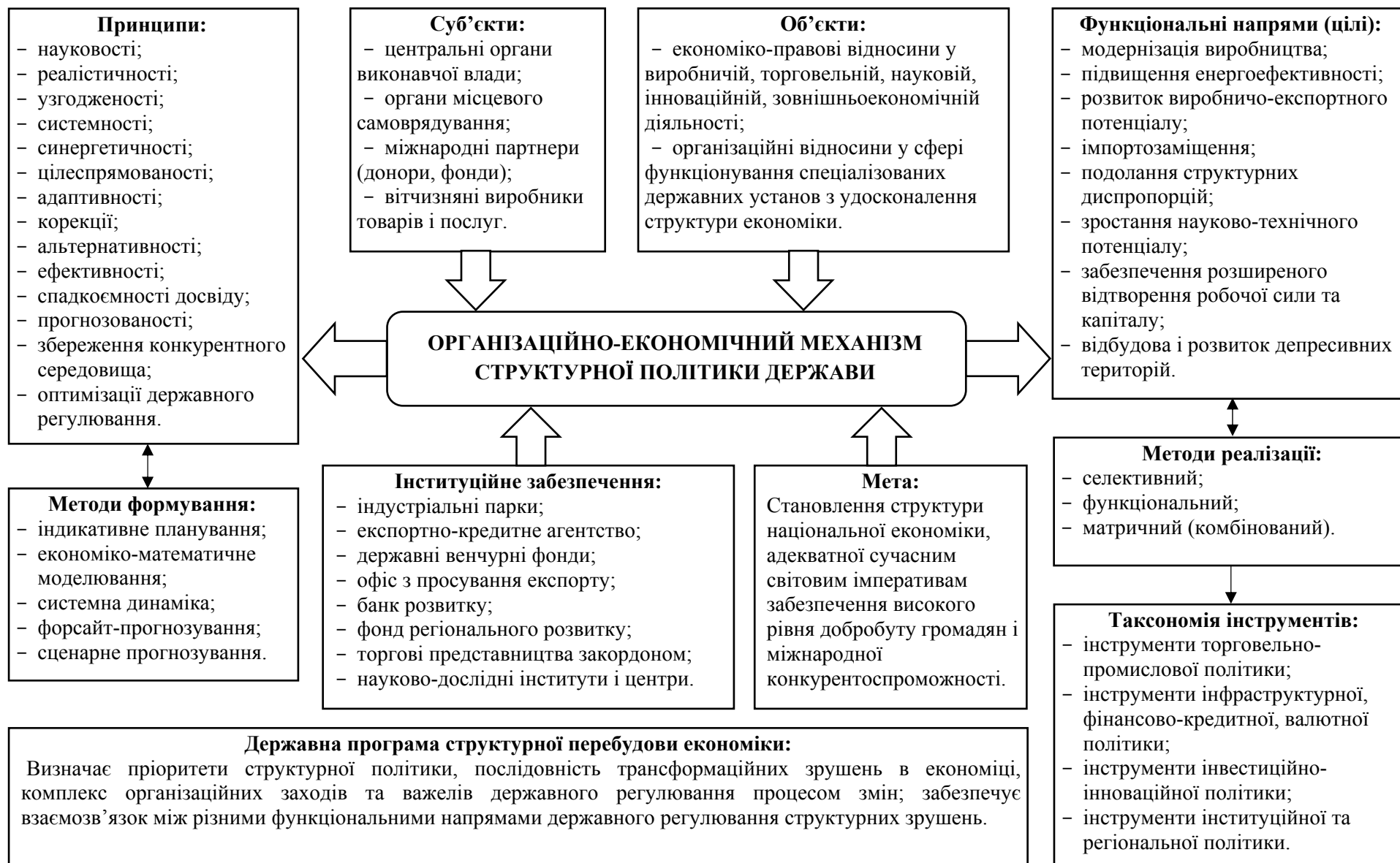

Рис. 3. Організаційно-економічний механізм державної структурної політики України

Джерело: укладено автором.

У роботі обґрунтовано необхідність організації ефективного державного програмування структурних змін в економіці України та визначено засадничі вимоги до такого програмування, зокрема: запровадження єдиного стандарту розробки програмних документів, які регламентують процеси галузєво-структурних трансформацій, у вигляді єдиної системи взаємоузгоджених управлінських рішень, орієнтованих на досягнення конкретних результатів; дотримання ієрархічної узгодженості заходів та цільових настанов з урахуванням послідовності структурних зрушень з огляду на досягнуту стадію конкурентоспроможності та впливу на ефективність суспільного виробництва; чітке визначення обсягів матеріальних, фінансових і трудових ресурсів для втілення заходів, завдань і планових показників структурних змін; запровадження системи дієвого моніторингу виконання програм, які фінансуються з державного бюджету; перегляд підходів до встановлення часових рамок при розробці програм структурної перебудови з акцентом на бюджетне, індикативне, середньострокове та довгострокове планування.

Запропоновано комплекс заходів із проведення державної структурної політики, зважаючи на передумови збереження балансу між дотриманням міжнародних зобов'язань та оптимальним використанням потенціалу регуляторного впливу на процесі структурних трансформацій (рис. 4).

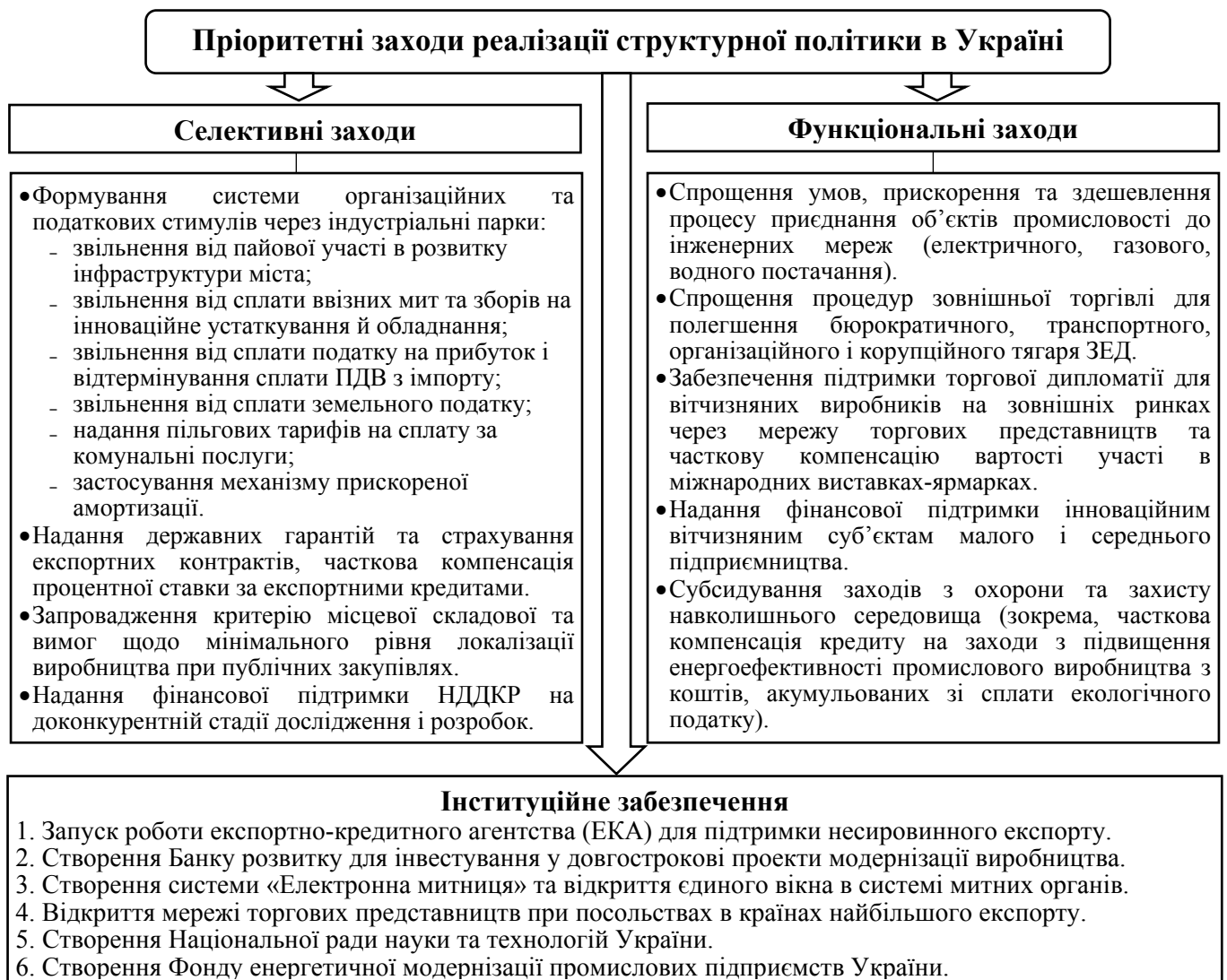

Рис. 4. Пріоритетні заходи вдосконалення структурної політики в Україні
Джерело: укладено автором.

Зазначено, що структурна політика України повинна враховувати, що пріоритети структурних зрушень можуть еволюціонувати по мірі переходу на подальші етапи трансформації економічної системи, які ставитимуть нові завдання здійснення регуляторного впливу у цій сфері.

Виокремлено три магістральні напрями втілення структурних змін в Україні: зниження рівня енергоємності виробництва та ВВП загалом; зменшення частки сировинних товарів у виробництві та експорті за рахунок стрімкого нарощення частки переробної промисловості; інноваційно-технологічна модернізація вітчизняної економіки. З цих напрямів перші два полягають у виконанні проміжних завдань, роль яких полягає в усуненні бар'єрів та закладанні підґрунтя для уможливлення структурно-галузевих зрушень, тоді як третій втілює стратегічну мету широкомасштабної та докорінної трансформації економіки.

За першим напрямом структурна політика має сконцентруватися на найбільш енергоємних секторах української промисловості – гірничо-металургійному й паливно-енергетичному. Водночас зниження енергоємності в енергетичному секторі дасть можливість зменшити рівень імпортозалежності вітчизняної економіки й позитивно вплине на виробничі витрати більшості секторів.

Критеріями визначення оптимальних напрямів селективної підтримки урядом структурних зрушень за другим напрямом є потенціал різних галузей забезпечити випереджаючий розвитку на макрорівні. Разом з тим необхідно враховувати обмеження, яке накладає обсяг витрат, необхідних на освоєння відповідного виробництва у вітчизняних реаліях з огляду на наявний потенціал: технологічний, кадровий, ресурсний, організаційний тощо. Не менш важливо при цьому враховувати внутрішній та зовнішній попит на цю продукцію, конкурентні умови та ступінь насиченості світового ринку нею. На основі зазначених критеріїв з використанням методики розрахунку економічної складності продукції виявлено такі найбільш перспективні галузі-рушії структурної перебудови економіки України, як машино- й автомобілебудування, виробництво електричних машин та устаткування, окремі підгалузі чорної металургії, виробництва продукції військового призначення, полімерних матеріалів.

Третій блок пріоритетів структурних змін у вітчизняній економіці передбачає інноваційно-технологічну модернізацію національного господарства в довгостроковій перспективі та має здійснюватися на засадах переходу виробничих процесів до новітніх технологічних укладів (V-VI), що охоплюють такі сфери, як: біоінженерія (поєднання досягнень молекулярної біології та генної інженерії); нанотехнології в медицині, електроніці, енергетичній сфері, сільському господарстві; штучний інтелект; інтегровані високошвидкісні транспортні системи; глобальні інформаційні мережі. Досягнення таких масштабних цілей структурної перебудови потребуватиме включення України до глобального інноваційного процесу.

Ефективність наданих пропозицій з оптимізації державної структурної політики України підтверджується й результатами економіко-математичного

моделювання в прикладній моделі загальної рівноваги Global Trade Analysis Project (GTAP), функціональні можливості якої дали змогу здійснити автоматизований аналіз впливу регуляторних заходів на соціально-економічні та галузево-структурні індикатори, а також оцінити величину впливу конкретного чинника на динаміку економічного розвитку для формування науково обґрунтованих тверджень про наявність причинно-наслідкових зв'язків між реалізацією заходів державної структурної політики та зростанням національного добробуту (табл. 3).

Таблиця 3

Результати економіко-математичного моделювання заходів державної політики зі структурної перебудови національної економіки України у середньостроковому періоді, %

Показник	Заходи структурної політики				
	звільнення від сплати ввізних мит на інноваційне обладнання	пільгове кредитування експорту через ЕКА	спрощення процедур зовнішньої торгівлі	надання резидентам ІП податкових пільг	разом усі заходи
Реальний ВВП	1,24	2,40	3,70	4,08	11,42
Індекс с.-г. продукції	-0,61	-1,33	0,86	-3,38	-4,46
Індекс продукції добувної промисловості	-0,71	-2,19	0,75	-1,67	-3,82
Індекс продукції переробної промисловості	1,84	3,68	8,68	16,85	31,05
Сектор послуг	2,38	3,99	2,63	2,85	11,85
Експорт	-3,40	6,90	6,58	16,22	26,30
Імпорт	3,30	3,03	8,75	12,31	27,39
Податкові надходження	2,22	4,67	3,74	-6,71	3,92
Зайнятість	1,29	2,37	2,58	3,76	10,00
Реальна заробітна плата	0,82	1,70	0,41	1,33	4,26
Рента з капіталу	2,91	5,67	4,63	9,94	23,15
Добробут	3,21	6,13	7,58	6,36	23,28

Джерело: розраховано автором з використанням GTAP Model на основі даних GTAP v. 9.1 database.

Розрахунки засвідчили сукупний ефект чотирьох розглянутих заходів на рівні 11,4 % додаткового зростання вітчизняного ВВП у середньостроковому періоді. При цьому спостерігається виразний структурний ефект, адже найбільше зростання має індекс продукції переробної промисловості (31,05 %), тоді як динаміка сільського господарства й добувної промисловості уповільниться відповідно на 4,46 та 3,82 %.

Найбільший потенціал економічного зростання та галузево-структурних трансформацій простежується в результатах моделювання сценарію розширення податкових пільг і преференцій резидентам індустріальних парків через звільнення їх від сплати ПДВ, земельного податку, місцевого збору на розвиток інфраструктури й інших прямих податків і стягнень.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження вирішено важливе наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних та науково-практичних положень державного регулювання структурно-галузевих трансформацій національної економіки. Отримані результати дозволяють сформулювати такі теоретичні та науково-практичні висновки.

1. Структура економіки країни є поліструктурним утворенням, яке відображає внутрішню форму організації економічної системи та являє собою комплекс внутрішньо необхідних і стійких взаємозв'язків між різними її структурними елементами – галузями, регіонами, типами власності, технологічними укладами, інституційними секторами. Базисним методологічним принципом дослідження структури економіки є системно-структурний підхід, відповідно до якого аналіз організації та розвитку економічних систем проводиться на основі принципів цілісності, структурності, системності, ієрархічності, які пропонується доповнити принципом стійкості з метою урахування специфіки розвитку економічних систем за умов негативних впливів зовнішнього середовища і, відповідно, поділу економічних структур на стійкі та нестійкі. Комплексне застосування зазначених принципів дозволяє отримати найбільш повне й цілісне уявлення про структуру національної економіки та визначити науково обґрунтовані й ефективні важелі управління її розвитком.

2. В економічній науці немає однастайності щодо змісту структурних трансформацій, їхнього інструментарію і значення для розвитку національних економік. Аналіз теоретичних підходів до структурування економіки дав можливість виділити групи теорій, критерієм типологізації яких можуть слугувати концептуальні підходи до структурування економіки та інструментарій реалізації структурних перетворень. Серед них: теорії економічного зростання, а також теорії галузевої, секторальної, відтворювальної, технологічної, інституційної структури. Роль держави в здійсненні трансформації відповідних структур полягає в забезпеченні певної керованості цими процесами відповідно до стратегічного бачення перебудови національного господарства за умов, коли ринкові механізми під впливом внутрішньої та глобальної кон'юнктури самі по собі не призводять до ефективних структурних змін в економічній системі. Таким чином, під державним регулюванням структурно-галузевих трансформацій економіки слід розуміти систему заходів, спрямованих на оптимізацію галузево-секторальних пропорцій у національному господарстві шляхом формування сприятливих умов для більш продуктивного використання ресурсного потенціалу країни.

3. Оцінка макроекономічних структурних трансформацій здійснюється на базі концептуальних підходів до структурного аналізу економіки: територіального зовнішньоекономічного відтворювального, технологічного, інституціонального, галузевого. Економічна структура за цими підходами розглядається крізь призму виробництва, розподілу, обміну, споживання, з позиції підприємств, галузей, регіонів і інших суб'єктів господарювання, а також з позиції окремих економічних факторів і процесів. З метою забезпечення методологічного базису для комплексної оцінки результативності

структурної політики держави, а також ідентифікації та наукового обґрунтування засадничих диспропорцій між секторами вітчизняної економіки в роботі опрацьовано науково-методичний інструментарій з інтегрального оцінювання ефективності галузево-структурних трансформацій на національному рівні. Він полягає в поєднанні: індексного методу оцінки структурних змін; компаративного аналізу наявної економічної структури та її динаміки з еталонними індикаторами в розвинутих країнах; оцінки еластичності взаємодії між темпами структурних змін та динамікою ВВП, зайнятості й капітальних інвестицій.

4. За результатами аналізу виявлено низку позитивних структурних змін у період ринкових трансформацій (зростання частки сектору послуг, демілітаризація промисловості, підвищення ефективності сільського господарства). Водночас встановлено, що структура української економіки не відповідає сучасним критеріям ефективного розвитку. Передчасна деіндустріалізація, переважання в промисловості видобувних і ресурсоємних виробництв, аграризація економіки, падіння інноваційної активності й інші чинники суттєво уповільнюють відтворювальні процеси, погіршують соціально-економічний стан та стимулюють суб'єкти господарювання до переслідування короткострокових економічних цілей. Неефективна структура економіки призводить до подальшого розгортання спіралі рецесії та засвідчує маргінальну відсталість моделі розвитку, що вичерпала ресурси й можливості для зростання та потребує докорінних змін. Очевидною постає необхідність формування та реалізації комплексної структурної політики держави на засадах технологічної модернізації та вибір нових галузевих пріоритетів розвитку вітчизняної економіки. Необхідне цілеспрямоване застосування сукупності державних заходів структурної перебудови вітчизняної економіки.

5. Світовий досвід реалізації ефективної структурної політики засвідчує, що використання тих чи інших підходів до втілення структурних змін зумовлюється насамперед досягнутим рівнем розвитку, а отже, можливостями застосування якнайширшого інструментарію для реалізації необхідних зрушень. З огляду на виклики перед економікою України, найбільш ефективною моделлю реалізації структурних реформ вбачається політика експортноорієнтованої реіндустріалізації, що була успішно проведена в країнах Східної та Південно-Східної Азії. Найбільш результативними напрямками структурної політики при реалізації зазначеної моделі є: надання фінансової підтримки структурних зрушень через державні банки розвитку; організація виробництва в стратегічних галузях державними підприємствами, формування державного попиту на відповідну продукцію через публічні закупівлі; сприяння інноваційній активності підприємств шляхом проведення та субсидування НДДКР, запуск державних дослідницьких програм, відкриття технологічних парків і бізнес-інкубаторів для залучення наукоємних інвестицій; розвиток конкурентного середовища, ринкової інфраструктури та системи освіти.

6. Відсутність ефективної взаємодії між органами виконавчої влади, спільної орієнтації на досягнення стратегічних цілей та недосконалість інституційного середовища призвели до невиконання й фактичного провалу

державних програм структурної перебудови у вітчизняній практиці, у результаті чого державне регулювання структурних трансформацій економіки України носить несистемний і фрагментарний характер. Це призвело до подальшої примітивізації секторів виробництва й послуг, загострення кризових явищ, зниження рівня продуктивності праці й капіталу, скорочення зайнятості, інтенсифікації трудової еміграції та багатьох інших негативних наслідків, що відтворюються в умовах неконтрольованої дії ринкових сил.

7. Структурна політика України повинна втілитись у докорінну структурну перебудову, а отже, вийти за межі фрагментарних заходів із підтримки виробничо-експортного потенціалу окремих галузей та охопити весь інструментарій впливу на динаміку структурних зрушень у національній економіці. Це потребує: по-перше, ревізії наявних підходів до формування програмних засад структурної перебудови (єдині стандарти та методологія укладання програм розвитку секторів економіки, регіонів, науки та інновацій; дотримання ієрархічної узгодженості та послідовності виконання цільових програмних настанов; інтеграція науково-дослідної діяльності в бізнес-процеси; запровадження системи моніторингу за дотриманням програмних цілей; поєднання механізмів стратегічного, середньострокового, індикативного планування), а по-друге, реалізації комплексу селективних та функціональних заходів регуляторної політики (розширення преференцій резидентам індустріальних парків, спрощення умов приєднання промислових об'єктів до інженерних мереж, запуск експортно-кредитного агентства, спрощення процедур торгівлі, запровадження вимог локалізації виробництва для публічних закупівель, надання фінансової підтримки НДДКР, підвищення енергоефективності промислових підприємств).

8. Ключовими завданнями державного регулювання структурно-галузевих трансформацій вітчизняної економіки на сучасному етапі визначено зниження рівня енергоємності ВВП, зменшення частки сировинних товарів у виробництві й експорті, проведення інноваційно-технологічної модернізації економіки. Виконання кожного з цих завдань потребує дотримання низки пріоритетів та принципів структурної політики, які полягають: по-перше, у підвищенні енергоефективності промислового виробництва (передусім гірничо-металургійного й паливно-енергетичного секторів); по-друге, в оцінці здатності конкретних видів економічної діяльності забезпечувати випереджаючий розвиток на макrorівні; по-третє, у врахуванні кадрових, ресурсних, технологічних та організаційних можливостей, потенційного попиту на продукцію різних галузей; по-четверте, в орієнтації на перехід до новітніх технологічних укладів через інтеграцію в сектори господарства передових досягнень науки і техніки у сфері біоінженерії, нанотехнологій, штучного інтелекту, високошвидкісних транспортно-логістичних систем, глобальних інформаційних мереж тощо.

9. Використання прикладної моделі загальної рівноваги ГТАР дозволило дати кількісну оцінку перспективам реалізації ряду інструментів державного регулювання структурно-галузевих трансформацій з урахуванням поточного стану національної економіки України та специфіки організаційного

впровадження відповідних заходів. Результати розрахунків засвідчили значний потенціал заходів структурної політики (скасування мит на інноваційне обладнання, пільгове страхування та кредитування несировинного експорту, зменшення тягаря накладних витрат у торгівлі через спрощення їх процедур, розширення податкових пільг для резидентів індустріальних парків) забезпечити позитивні зміни в галузево-секторальних пропорціях української економіки на користь високопродуктивних виробництв переробної промисловості, а також загальне зростання суспільного добробуту та сприятливу соціально-економічну динаміку в середньостроковому періоді. Узагальнюючий макроекономічний ефект відповідних заходів відповідає прискоренню річних темпів зростання реального ВВП України на 1,14 відсоткових пункти, що вказує на значні резерви для забезпечення випереджаючого економічного розвитку завдяки оптимізації галузевої структури вітчизняного господарства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Ходжаян А. Р. Критерії визначення пріоритетних структурних змін в економіці. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2019. № 1 (65). С. 73-85. [Міжнародні наукометричні бази: *Google Scholar, Index Copernicus*]. (1,21 друк. арк.).

2. Ходжаян А. О., **Ходжаян А. Р.** Концептуальні засади державної структурної політики національної економіки. *Проблеми економіки*. 2019. № 2 (40). С. 73-80. (0,82 друк. арк.) [Міжнародні наукометричні бази: *Google Scholar, Index Copernicus*] (*Особистий внесок автора: визначено ключові завдання і цілі структурної політики в Україні, обґрунтовано критерії ефективності організаційно-економічного механізму державних зрушень, окреслено вимоги до укладання та наповнення міжгалузевих державних програм структурної перебудови економіки України*). (0,54 друк. арк.).

3. Ходжаян А. Р. Державне регулювання оптимізації структурно-галузевих пропорцій економіки України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2019. № 5 (25). С. 106-121. [Міжнародні наукометричні бази: *Google Scholar, Research Bib*]. (1,67 друк. арк.).

4. **Ходжаян А. Р.**, Ходжаян А. О. Світова практика структурно-галузевих трансформацій. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 2 (103). С. 46-64. (1,26 друк. арк.) [Міжнародні наукометричні бази: *Google Scholar, Cite Factor, Index Copernicus*]. (*Особистий внесок автора: систематизовано особливості структурної політики в країнах світу, визначено основні напрями та механізми державної політики зі структурної трансформації національних економік*). (0,83 друк. арк.).

5. Ходжаян А. Р. Структурна характеристика розвитку економіки України. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2018. № 4 (64). С. 71-83. [Міжнародні наукометричні бази: *Google Scholar, Index Copernicus*]. (1,19 друк. арк.).

6. Ходжаян А. Р. Методичні підходи до оцінювання макроекономічних структурних трансформацій. *Економічний простір*. 2018. Вип. 138. С. 89-107. [Міжнародні наукометричні бази: *Google Scholar, Index Copernicus*]. (1,14 друк. арк.).

7. Ходжаян А. Р. Генезис теорій структурних трансформацій економічної системи. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 12 (211). С. 24-40. [Міжнародні наукометричні бази: *Google Scholar, Index Copernicus*]. (1,53 друк. арк.).

8. Ходжаян А. Р. Поняття структури і структурних трансформацій у системі економічних процесів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 4 (12). С. 42-55. [Міжнародні наукометричні бази: *Google Scholar, Index Copernicus*]. (1,18 друк. арк.).

9. Ходжаян А. Р. Структурні характеристики розвитку економіки України в галузевому вимірі. *Моделювання регіональної економіки*. 2015. № 2 (26). С. 235-243. (0,79 друк. арк.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Ходжаян А. О., Ходжаян А. Р. Концепт структурного аналізу економічної системи. *Сучасний стан і перспективи розвитку економіки, обліку, менеджменту, фінансів та права*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції від 26 січня 2019 року. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 2. С. 55-58. (0,25 друк. арк.) (*Особистий внесок автора: проаналізовано концептуальні підходи до структурного аналізу економіки: відтворювальний, галузевий, секторальний, територіальний (регіональний), зовнішньоекономічний, інституційний, технологічний*). (0,16 друк. арк.).

11. Ходжаян А. Р. Генезис теорій структурних трансформацій економічної системи. *Сучасні тренди міжнародних економічних відносин*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції від 20-22 вересня 2018 року. Світязь: СНУ ім. Л. Українки, 2018. С. 68-73. (0,28 друк. арк.).

12. Ходжаян А. Р. Системно-структурний підхід як методологічна основа структурних змін в економіці. *Емерджентність економічних систем у сфері управління суспільним розвитком*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції від 18-19 квітня 2018 року. Черкаси: Східноєвропейський університет економіки та менеджменту, 2018. С. 32-36. (0,42 друк. арк.).

13. Ходжаян А. Р. Відтворювальні пропорції розвитку національної економіки України. *Модернізація економіки: виклики і можливості економічного зростання*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції від 15 лютого 2017 року. Київ: ДНДПМЕ, 2017. С. 54-57. (0,19 друк. арк.).

14. Ходжаян А. Р. Моделі структурно-галузевих трансформацій. *Виклики глобалізації XXI ст. та стратегія соціально-економічного відродження України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції від 24 травня 2015 року. Київ: Київ. нац. торг.-екон. у-т, 2015. С. 52-55. (0,18 друк. арк.).

15. Ходжаян А. Р. Прогнозування економічної динаміки: характеристика методик оцінки. *Шевченківська весна: Економіка*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ: КНУ, 2010. Т. 1. С. 117-118. (0,18 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Ходжаян А. Р. Державне регулювання структурно-галузевих трансформацій національної економіки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством. – Чернігівський національний технологічний університет МОН України, м. Чернігів, 2019.

Дисертаційна робота присвячена розробці концептуальних основ державного регулювання структурної перебудови національної економіки. Досліджено поняття економічної структури, теорії структурних трансформацій в економічних системах, методичні підходи до оцінки ефективності макроекономічних структурних зрушень. Проаналізовано сучасний стан і динаміку структурних змін в економіці України в технологічному, зовнішньоекономічному, відтворювальному, галузевому вимірах. Узагальнено міжнародну практику реалізації заходів структурної політики держави та виявлено проблеми проведення ефективної політики стратегічних структурних трансформацій в Україні.

Запропоновано комплекс селективних і функціональних заходів та організаційно-інституційного механізму державної підтримки позитивних структурних зрушень у вітчизняній економіці. Окреслено критерії ідентифікації пріоритетних секторальних напрямів реалізації вітчизняної структурної політики й на їхній основі визначено перелік галузей, які мають найбільший потенціал виступати в ролі драйверів структурної трансформації української економіки в середньостроковому періоді. Дано кількісну оцінку перспективам соціально-економічного розвитку України за умов практичної реалізації запропонованих концептуальних положень.

Ключові слова: структура економіки, структурна політика держави, галузево-секторальні співвідношення, структурна трансформація, розширене відтворення, продуктивність, деіндустріалізація, інноваційно-технологічна модернізація.

АННОТАЦИЯ

Ходжаян А. Р. Государственное регулирование структурно-отраслевых трансформаций национальной экономики. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – Экономика и управление национальным хозяйством. – Черниговский национальный технологический университет МОН Украины, г. Чернигов, 2019.

Диссертационная работа посвящена разработке концептуальных основ государственного регулирования структурной перестройки национальной экономики. Исследовано понятие экономической структуры, теории структурных преобразований в экономических системах, методические подходы к оценке эффективности макроэкономических структурных изменений. Проанализировано современное состояние и динамику структурных

изменений в экономике Украины в отраслевом, внешнеэкономическом, технологическом, воспроизводственном измерениях. Обобщено международную практику реализации мер структурной политики государства и выявлено проблемы проведения эффективной политики стратегических структурных преобразований в Украине.

Предложен комплекс селективных и функциональных мер и организационно-институционального механизма государственной поддержки позитивных структурных преобразований в отечественной экономике. Очерчены критерии идентификации приоритетных секторальных направлений реализации отечественной структурной политики и на их основе определен перечень отраслей, которые имеют наибольший потенциал выступать в роли драйверов структурной трансформации украинской экономики в среднесрочном периоде. Дана количественная оценка перспективам социально-экономического развития Украины в условиях практической реализации предложенных концептуальных позиций.

Ключевые слова: структура экономики, структурная политика государства, секторально-отраслевые соотношения, структурная трансформация, расширенное воспроизводство, производительность, деиндустриализация, инновационно-технологическая модернизация.

ABSTRACT

Khodzhaian A.R. State regulation of structural and sectoral transformations of the national economy. – Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of sciences in economics. Specialty 08.00.03 – Economics and management of national economy. – Chernihiv National University of Technology, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernihiv, 2019.

The thesis is devoted to developing of conceptual bases for formation and realization of the state policy intended to restructure the national economy of Ukraine. The concept of economic structure, theories of structural transformations in economic systems, methodical approaches to assess the effectiveness of macroeconomic structural shifts are investigated. It's argued that structure of the economy is a poly-structural entity that reflects the internal form of organization of the economic system and is a complex of internally necessary and stable interconnections between its various structural elements - industries, regions, types of ownership, technological structures, institutional sectors, etc. Generalized assessment of structural changes is carried out using integral indicators and by comparing the existing structure with benchmark indicators that reflect optimal proportions between the elements of the modern economies.

Current state and dynamics of structural changes in the Ukrainian economy are analyzed in technological, foreign trade, reproductive and sectoral dimensions. Despite a number of positive structural changes in the period of market transformations, the structure of the Ukrainian economy still does not meet the criteria for effective development because of premature de-industrialization, growing share of agriculture, and decline of innovation activity. International experience and

practice of implementing structural policy measures is systematized. Export-oriented re-industrialization policy is argued to be the most effective model of structural reform for Ukraine. Problems of conducting effective policy of strategic structural transformations in Ukraine are identified. It's stressed that domestic structural policy has to go beyond fragmentary measures supporting production and export potential of individual industries and to cover all the tools influencing the dynamics of structural shifts in the national economy.

The complex of selective and functional measures and organizational-institutional mechanisms of state support to ensure positive structural changes in the domestic economy are recommended. Criteria to identify priority sectoral directions of national structural policy implementation are outlined. Based, on these criteria, the list of industries that have the greatest potential to act as drivers of structural transformation of the Ukrainian economy in the medium term is made. The prospects of socio-economic development of Ukraine in the case of practical implementation of the proposed conceptual provisions are estimated using computable general equilibrium model GTAP. The overall economic effect of some structural policy measures, such as abolition of import duties on innovative equipment, preferential insurance and crediting of non-commodity exports, trade facilitation, and expanding the range of tax breaks for industrial parks residents, is estimated at 1.14 % GDP growth annually.

Keywords: structure of economy, structural policy, sectoral proportions, structural transformation, extended reproduction, productivity, deindustrialization, innovation and technological modernization.